

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ І СПОРТУ ДО РЕАБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У статті розглянуто теоретичні основи підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи. Зроблено огляд літературних джерел, що стосуються питання професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи. Узагальнені сучасні наукові дані про деякі шляхи підвищення ефективної корекції фізичних вад здоров'я інвалідів при застосуванні різних вправ.

Ключові слова: оздоровлювально-реабілітаційні технології, професійна підготовка, фахівці з фізичного виховання, фізична реабілітація, особи з обмеженнями в розвитку.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сучасна екологічна криза, внутрішні та зовнішні війни, природні катаклізми і підвищення травмонебезпечності стрімко погіршують стан здоров'я людини, викликають професійні захворювання, спричиняють інвалідність і психофізичні відхилення. Під час поширення таких негативних світових тенденцій зростає важливість занять фізичною культурою, яка викликає у людини оптимізм, сприяє загальному її розвитку. Саме фізкультура і спорт силою свого впливу на організм, підвищенням рівня фізичної підготовки, розширенням кола спілкування, стимуляцією «духу змагання» розглядається як оздоровлювальне середовище.

Зокрема, Україна потребує якісно підготовлених фахівців з фізичного виховання і спорту, здатних розробляти й реалізовувати сучасні комплексні оздоровлювально-реабілітаційні технології в лікувально-профілактичних, санаторно-курортних і спортивно-оздоровлювальних закладах [2].

Попит на реабілітаційну роботу фахівців з фізичного виховання і спорту потребує підвищення їх освітнього рівня, вимагає врахування різних парадигм освіти, розроблення нових теоретичних підходів щодо життєдіяльності дітей з обмеженими фізичними можливостями. Отже, підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми на сучасному етапі розглядається як педагогічна проблема [3, с. 11–12].

Нормативно-правову базу професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання та спорту до реабілітаційної роботи складають: Закони України «Про освіту» (1991), «Про вищу освіту» (2002), «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2003 р.), «Про фізичну культуру і спорт» (2011); «Про реабілітацію інвалідів в Україні» (від 6 жовтня 2005 р., № 2961-1); Національна доктрина розвитку фізичної культури і спорту (2004); програми «Фізичне виховання – здоров'я нації» (1999–2005), Постанова Кабінету Міністрів України від 23 травня 2007 р. № 757 Київ «Про затвердження Державної типової програми реабілітації інвалідів», Державній програмі розвитку фізичної культури і спорту на 2007–2011 роки (2006), «Здоров'я 2020: український вимір» на 2012–2020 роки (2011), Концепції Загальнодержавної цільової соціальної програми розвитку фізичної культури і спорту на 2012–2016 роки (2011); Укази Президента України «Про Національну доктрину розвитку фізичної культури і спорту» (зі змінами, внесеними згідно з Указом Президента № 1505/2005 (1505/2005) від 21.10.2005 р.). «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2006–2015 рр.».

Актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії і практики є процеси професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями у вищій школі. Надання уваги цьому питанню великою кількістю педагогів, психологів, соціологів зумовлене тим, що діти з обмеженими фізичними можливостями в сучасному демократичному суспільстві не мають права залишатися на узбіччі соціально-культурних процесів, системи людських взаємин і цінностей. Ці діти мають такі ж права, як і здорові діти: їм необхідно повноцінно навчатися, отримувати загальну освіту та в майбутньому приносити користь суспільству та державі [2].

Усе вищевказане аргументує актуальність підготовки фахівців з фізичного виховання і

спорту до реабілітаційної роботи, щоб за допомогою фізичних вправ спробувати допомогти дитині жити в сучасному світі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми. Теоретичний аналіз наукових джерел дозволив вивчити значний досвід з теорії та практики професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту у вищій школі, зокрема, таких її аспектів: професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту (Ю. Д. Бойчук, О. А. Дубасенюк, М. Б. Євтух, В. І. Наумчук, В. В. Ягупов; Т. М. Бугеря, Л. Б. Волошко, А. М. Герцик, М. В. Дутчак, Р. П. Карпюк, Т. Ю. Круцевич, Р. В. Клопов, А. П. Конох, О. С. Куц, В. М. Платонова, Є. Н. Приступа, Л. П. Сущенко, О. В. Тимошенко, Б. М. Шиян, Ю. М. Шкретія, Ю. М. Шкретій).

Фізичному вихованню різних верств населення приділяли увагу М. В. Дутчак, В. І. Завацький, Л. Я. Іващенко, О. С. Куц, Н. В. Москаленко.

Реалізації принципу неперервності професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту присвячено роботи С. У. Гончаренка, І. А. Зязюна, С. О. Сисоєвої, В. О. Кукси, Л. П. Сущенко й інших.

Поняттєво-категорійний апарат підготовки фахівців з фізичної реабілітації досліджували О. М. Вацеба, Г. Е. Верич, О. Д. Дубогай, Т. Ю. Круцевич, В. М. Мухін, В. П. Мурза, С. М. Попов, Є. Н. Приступа.

Проблему фізіологічних і психологічних вад дітей і корекційну роботу з такими дітьми розглядали І. Бех, В. Бондар, Т. Власова, В. Засенко, В. Лубовський, М. Малофєєв, Є. Мастюкова, Г. Мерсіянова, В. Синьов, Є. Соботович, Л. Фомічова, О. Хохліна, М. Шермет, М. Ярмаченко. Учені вважають, що фізична культура відіграє важливу роль у житті дітей-інвалідів.

Слушною є думка Н. Белікової про те, що підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи є проблемою державної ваги для кожної цивілізованої країни. Останнє впливає із самого трактування поняття «фізична реабілітація» як процесу відновлення частково чи повністю втрачених функцій організму людини з обмеженими фізичними можливостями засобами фізичного виховання і спорту, є одним з основних і дієво впливає саме на рухову сферу дитини з обмеженими фізичними можливостями [2].

В останні роки соціально-педагогічну проблему підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту щодо реабілітаційної роботи досліджували в дисертаціях Л. Сущенко (Теоретико-методологічні засади професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту у вищих навчальних закладах), Н. Белікова (Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності), Р. Клопов (Теорія і практика професійної підготовки майбутніх фахівців фізичного виховання і спорту із застосуванням інформаційних технологій), В. Кукса (Професійна підготовка фахівців з фізичної реабілітації у вищих навчальних закладах), В. Тесленко (Теорія і практика соціально-педагогічної підтримки дітей з обмеженими можливостями в промисловому регіоні), проте проблема професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями не була предметом дослідження. Отже, актуальність теми полягає у дослідженні особливості проведення занять з фізичної культури для дітей з вадами здоров'я.

Мета статті. Узагальнити сучасні наукові дані про деякі шляхи підвищення ефективної корекції фізичних вад здоров'я дітей при застосуванні різних вправ і розглянути теоретичні аспекти професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи.

Завдання статті. Розглянути теоретичні основи підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи.

Викладення основного матеріалу. Фізична реабілітація як спосіб відновлення здоров'я і функціональних можливостей людини почала формуватися в Україні нещодавно й тому перебуває поки на стадії становлення. На актуальність і своєчасність формування цього

напряму як самостійної дисципліни вказують не тільки її глибокі корені в нетрадиційній медицині, різних системах фізичного виховання, але й інтенсивний розвиток у багатьох країнах світу реабілітаційних центрів, де під наглядом спеціалістів здійснюється відновлення здоров'я пацієнтів після травм унаслідок виснаження фізичного і морального здоров'я, психологічних розладів й ін. [3, с. 36–37].

Життєвий досвід, практика фізичного виховання і спорту сприяють реалізації проблеми реабілітації людей з обмеженими фізичними можливостями у напрямі освіти, виховання, формування позитивного морального і психофізичного клімату в суспільстві [5].

Л. І. Лубишева та В. А. Магін зазначають, що мета модернізації професійної підготовки майбутніх фахівців з фізичної культури і спорту полягає у створенні механізму стійкого розвитку педагогічної системи професійної підготовки науково-педагогічних фізкультурних кадрів, яка відповідає розвитку та запитам особи, суспільства й держави і дозволяє істотно підвищити якість освіти, соціокультурну та здоров'яформувальну професійну підготовку фахівців з фізичного виховання і спорту. Вона має відповідати певним критеріям якості, за які відповідає вищий навчальний заклад. Компоненти професіоналізму майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до професійної діяльності автори представляють таким чином:

- професійні знання: спеціальні, методичні, психолого-педагогічні;
- професійні вміння: дидактичні, організаційні, конструктивні, прогностичні, комунікативні;
- професійні якості особистості: ціннісні, здібності, риси характеру [6, с. 539].

Реалізація програми щодо підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до професійної діяльності як педагогічна проблема вимагає розроблення, створення й забезпечення освітнього процесу навчальними програмами спецкурсів, навчальними та навчально-методичними посібниками, зміст яких має бути націлений на зміну професійного мислення фахівців, озброєння їх новими знаннями й уміннями, інноваційними технологіями. Спецкурси з цієї проблеми можуть успішно засвоюватися майбутніми фахівцями в рамках національно-регіонального (вишівського) компонента державного освітнього стандарту вищої професійної освіти [7, с. 57].

В. Кукса вважає, що підвищення якості підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту, розвиток національної, зорієнтованої на здоров'яформувальну підготовку спеціалістів фізично-реабілітаційної освіти – головна передумова активізації інтелектуальних сил і професійних резервів нації, мобілізації її психофізичних, духовно-людських і трудових ресурсів. Таке розуміння ролі фізично-реабілітаційної освіти об'єктивно порушує проблему фундаментальної переорієнтації загальної філософії освіти, зміни оздоровлювально-освітньої парадигми в цілому [7].

Погоджуючись з концепцією підготовки фахівців з фізичного виховання і спорту, вважаємо, що підготовка таких фахівців до професійної діяльності пов'язана перш за все з оволодінням професійними навичками та вміннями, необхідними для проведення реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями в розвитку. Але реабілітаційна робота фахівців з фізичного виховання і спорту не обмежується тільки фізичною реабілітацією: професійна робота реабілітолога має містити комплексне використання інших видів реабілітації.

Наприклад, застосування індивідуально-групового методу, під час якого методично заняття організує і проводить тренер, а асистенти працюють індивідуально з дітьми-інвалідами під керівництвом тренера.

Не менш важливий метод самостійних занять (самостійна організація занять за рекомендацією тренера). Використання цього методу дозволяє підвищити ефективність занять за рахунок безперервності впливу незалежно від зовнішніх факторів.

У разі систематичності занять інваліди досить ефективно засвоюють навички, а також одержують оптимальну функціональну підготовку. Поряд з поступовим ускладненням завдань від заняття до заняття збільшується і фізичне навантаження. Тому фахівець має регулювати величину фізичних навантажень зміною інтенсивності виконуваних вправ, темпу їх виконання, тривалості відпочинку між вправами і т. п.

Отже, застосування різних фізичних навантажень у профілактичних, коректувальних і тренувальних цілях рухової сфери інвалідів має бути реалізовано фахівцем на основі ґрунтовних знань функціонального стану нервової системи інвалідів; застосування фізичних навантажень різного характеру, шляхом застосовування локально й інтегрально у профілактиці та корекції рухової сфери інвалідів. У кожен момент заняття з інвалідами мають бути оптимальними з урахуванням функціонального стану їх нервово-м'язової системи і системи внутрішніх органів

С. Мальона зазначає, що вихідні ідеї щодо професійної підготовки майбутніх фахівців у сфері фізичної культури і спорту мають ґрунтуватися на основних положеннях Конституції України, Законів України «Про освіту», «Про вищу освіту», «Про фізичну культуру і спорт», Державної програми розвитку фізичної культури і спорту, Указу президента від 18 жовтня 2001 року, «Про національну програму правової освіти населення», Національної доктрини розвитку фізичної культури і спорту в Україні та низці інших нормативно-правових документів [9].

Позитивний досвід роботи зі здоров'ям людей різного віку, накопичений спортсменами, представниками мистецтва, які, закінчуючи свою професійну діяльність і маючи великий досвід у галузі використання рухових навичок і умінь, у подальшому використовували цей досвід у роботі з людьми з обмеженими фізичними можливостями, допомагаючи їм відновлювати втрачені функції організму. Запит на гармонійний розвиток людини, здоров'я та високу працездатність існував завжди, але підготовка справжніх фахівців у сфері фізичного виховання і спорту почалася недавно.

Важливу роль у навчанні професійно-орієнтованих дисциплін у фаховій підготовці майбутніх фізичних реабілітологів мають міжпредметні зв'язки, які формують готовність майбутніх реабілітологів до професійної діяльності. Підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту містить комплексне застосування різних реабілітаційних заходів для формування компенсації або відновлення функціональних можливостей дітей з обмеженими фізичними можливостями із застосуванням фізичних факторів – фізичних вправ, фізіотерапії, масажу, водолікування й ін. Проблема інвалідності в умовах обмеження життєдіяльності людини треба вирішувати силами фахівців-реабітологів за допомогою багатопрофільної, тобто комплексної реабілітації, що містить різні види й аспекти [2, с. 20].

Л. П. Сущенко під професійною підготовкою майбутніх фахівців з фізичної реабілітації розуміє процес, який відображає науково та методично обґрунтовані заходи вищих навчальних закладів, спрямовані на формування протягом певного терміну навчання рівня професійної компетентності особистості, достатнього для проведення фізичної реабілітації різних верств населення регіону й успішної праці в лікувально-профілактичних закладах з урахуванням сучасних вимог ринку праці [12].

Виходячи з вищевикладеного вважаємо, що проблеми, які постають перед вищівською освітою щодо підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до професійної діяльності, зумовлені кардинальними змінами змісту не тільки самих професійних завдань реабітологів, але і соціального замовлення на вирішення освітніх проблем дітей з обмеженими фізичними можливостями. Зазначена в наш час переорієнтація багатьох фундаментальних і прикладних наук призвела до того, що на перший план виходять ціннісні відносини освіти і науки, насамперед щодо їх ролі для людини, призначення її життєдіяльності, функцій у розвитку дитини. Цим багато в чому обумовлюється і розуміння ролі реабілітації: фізичної, оздоровлювальної фізичної культури, педагогічної, медичної, психологічної, соціальної у чинній системі педагогічної освіти.

Фахівець, який отримав підготовку з фізичної реабілітації, має враховувати швидкий темп розвитку інформаційних і медичних технологій. Враховуючи, що кінцевою метою навчання є оволодіння всіма аспектами реабілітації з акцентом на фізичних засобах, важливо усвідомити широкий діапазон необхідних предметів і дисциплін [2].

Теоретична і практична підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту як педагогічна проблема потребує, крім знань фізичної реабілітації, вивчення інших методів реабілітації: праце- та механотерапії, фізіо- та бальнеотерапії, психологічної та педагогічної

реабілітації, психорегуляції, соціального аспекту. Отримавши знання в цій сфері, майбутні фахівці зможуть складати рекомендації щодо лікувальних комплексів різних видів трудотерапії, проводити заняття з трудотерапії; використовувати механоапарати на різних етапах реабілітації, в тому числі оздоровлювальної і профілактичної спрямованості, а також для підвищення загальної фізичної і спеціальної працездатності дітей з обмеженими фізичними можливостями.

На основі знань з фізіо- та бальнеотерапії майбутні фахівці з фізичного виховання і спорту зможуть використовувати такі методи для відновлення втрачених функцій організму дитини, орієнтуватися у виборі методів і поєднанні їх з іншими методами фізичної реабілітації під керівництвом лікаря [3].

Ми вважаємо, що лікувальна фізкультура є однією з основних форм організації занять фізичними вправами з інвалідами. Це визначається, з одного боку, широтою впливу лікувальних фізичних вправ на різні функціональні системи організму (серцево-судинну, дихальну, опорно-рухову, нервову, ендокринну), а з іншого – поява тренувального та відбудовного ефекту цих вправ при недостатності різних функцій організму. Необхідно лише виділити основні принципи, що відбивають специфіку застосування ЛФК.

1. Важливо чітко диференціювати цілі та завдання ЛФК, виходячи з аналізу можливостей для забезпечення відновлення м'язової сили та координації рухів, попередження й усунення контрактур, вироблення самостійного пересування, розвиток здібностей до маніпулятивних дій, набуття навичок побутового самообслуговування та нових професійних здібностей, нормалізацію обміну речовин, подиху, встановлення контрольованих основ сечовипускання та дефекації.

2. Гімнастичні вправи різних комплексів повинні визначатися клінічним синдромом рухових розладів, типом порушення м'язового тону та станом координації. Доцільно використовувати активні, пасивні й активно-пасивні вправи за допомогою фахівця з оптимальних вихідних положень, із застосуванням гумових бинтів, тренажерних систем. Особливо важливими є вправи з відновлення функцій кистей, здатності до маніпулятивних дій.

3. Вправи прикладного типу повинні містити комплексну систему розвитку та навчання ходьби як способу самостійного пересування. Наприклад, застосування таких вправ:

- із застосуванням укорочених костилів;
- з використанням підвісів і гумових бинтів;
- ходьба між рівнобіжними брусами в залі й у басейні;
- ходьба по сходах з переступанням, з ношею, у темряві, падіння й вставання.

4. Важливо включати спортивні ігри та змагання до реабілітаційного комплексу.

5. Для підвищення ефективності фізичних вправ на функціональний розвиток організму і рівень фізичної підготовленості треба використовувати в індивідуальних заняттях різні тренажерні системи, пристосування та снаряди (гантелі, еластичні, гумові бинти, еспандери, блокові системи й ін.), що дозволить полегшити завдання нормування фізичних навантажень, створення програм локального впливу на окремі групи м'язів і системи організму.

Ураховуючи, що анатоמו-функціональні особливості дітей з обмеженими фізичними можливостями накладають істотний відбиток на їх особистісно-психологічну орієнтацію, виникнення емоційно-вольових розладів, зміну поведінки, особлива роль у коригуванні та нормалізації психологічних реакцій людини та її ставлення до суспільства покладається на психологічну та педагогічну реабілітацію.

Психологічний стан дітей з обмеженими фізичними можливостями залежить як від особистого стану організму та центральної нервової системи дитини, так і від професійної поведінки фахівця з фізичного виховання і спорту, який здійснює реабілітаційну роботу з дитиною з обмеженими фізичними можливостями. Майбутні фахівці з реабілітації повинні враховувати не тільки спеціальний вплив на самопочуття дитини застосовуваних ними засобів і методів, але і те, як вони впливають на психіку за допомогою слів. У процесі реабілітації повне розслаблення тих чи інших груп м'язів і стан релаксації всього тіла досягаються з більшою глибиною, якщо поряд з іншими засобами реабілітації застосовуються і відповідні прийоми психорегуляції. Комплекс прийомів може бути індивідуалізований для кожної дитини в

залежності від її індивідуально-психологічних особливостей, рівня нервово-психічної напруги, характеру захворювання або ушкодження і багатьох інших факторів [5].

На цій підставі актуальним є обґрунтування методики навчання майбутніх реабілітологів навичок психічної саморегуляції, що містить основи фізичної реабілітації при всіх основних формах патології, різних захворюваннях, особливостей реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями; лікувальної фізичної культури, масажу, фізіотерапії та природних факторів середовища, які мають на меті відновлення, збереження та зміцнення здоров'я дітей з обмеженнями в розвитку; психічної саморегуляції, що сприяє підвищенню якості роботи сучасного фахівця у сфері реабілітації та ефективності процесу відновлення стану дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Формування й ефективність використання внутрішніх засобів діяльності з регулювання власного стану є центральним моментом психологічного та педагогічного досліджень. У прикладних роботах, спрямованих на оптимізацію станів дитини (у навчанні, побутовій діяльності, спілкуванні у колі своїх одноліток), проблема саморегуляції розглядається у зв'язку з використанням спеціальних засобів і методів психічної саморегуляції. Однак практика показує, що застосування запропонованих засобів і методів недостатньо ефективно – потрібен більш сучасний підхід до навчання психічної саморегуляції [4].

На думку Ю. Д. Железняка, реабілітація дітей з обмеженими фізичними можливостями пред'являє особливі вимоги до рівня професіоналізму майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту. Цілком зрозуміло, наскільки важливий високий професіоналізм педагога і наскільки небезпечний його непрофесіоналізм у роботі з дітьми з вадами в розвитку [5].

У сучасних умовах реабілітації поширення набули різноманітні засоби та методи впливу на організм дитини, що стимулюють його працездатність і позитивно впливають на відновлення (біологічні препарати, медикаменти, масаж, електростимуляція, гідротерапія, умови гіпоксії й т. д.). Серед психорегуляційних засобів впливу широко застосовуються психотонічні та психом'язові тренінги (аутотренінг, психорегуляційне тренування, психом'язове тренування). Це вказує на необхідність навчання майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту, які спеціалізуються в галузі фізичної реабілітації, навичок психорегуляції [2].

Процес перебігу хвороби дитини або період відновлення після захворювання нині характеризується граничними, а часто і поза межними психічними навантаженнями, тому проблема психорегуляції у фізичній реабілітації видається екстраординарною. При цьому специфіка фізичної реабілітації висуває до психорегуляції свої вимоги для вирішення специфічних завдань, таких як підвищення і відновлення психічної та фізичної працездатності; регуляція психічних станів у їх поліморфному прояві; підвищення, мобілізація психофізіологічних і функціональних резервних можливостей організму; корекція індивідуально-психологічних особливостей особистості й ін.

Таким чином, надзвичайно актуальними є питання, пов'язані із застосуванням психічної саморегуляції у процесі навчання фахівців з фізичної реабілітації. Ефективність навчання психорегуляції за допомогою використання психолого-педагогічних засобів на тлі функціональних ефектів масажу зводиться до використання рефлексивного підходу, а цього необхідно навчати студентів у ході занять, щоб вони могли застосувати свої знання та вміння на практиці. На цій підставі видається достатньо актуальним розроблення і обґрунтування методики навчання навичок психорегуляції студентів, що спеціалізуються в галузі фізичної реабілітації [1].

Аспект психологічної реабілітації охоплює різні емоційні стани дитини (збудження, стрес, тривожність); розглядає структуру особистості, психологічні методи регулювання; формування психології спілкування та взаєморозуміння як складні багатопланові процеси розвитку контактів між дітьми. Практичне використання знань у вигляді вмінь урахувати особливості закономірностей вікових проявів психіки та поведінки як у навчальному, так і у реабілітаційному процесі забезпечить облік впливу психологічних факторів на фізичний стан дітей з обмеженими фізичними можливостями.

Порушення взаємозв'язку дітей з обмеженими фізичними можливостями і суспільства, зміна соціальної ролі інвалідів стосується соціальної реабілітації [8].

У професійній функції фізичного реабілітолога соціальний аспект охоплює питання взаємин дитини з вадами у розвитку та сім'ї, колективу однолітків, суспільства і діє як соціально-середовищний аспект.

Сім'я, в якій виховується дитина з обмеженими фізичними можливостями, є мікросередовищем, де члени сім'ї тією чи іншою мірою виконують роль соціального захисту інваліда. Хоча насправді такі сім'ї дуже потребують психолого-педагогічної підтримки, на практиці нерідко це приховують, що в основному пов'язано з певними національними традиціями невтручання в приватне життя сім'ї.

У зв'язку із складним соціально-економічним становищем у країні часто в сім'ях виникають критичні ситуації, які потребують відновлення сім'ї як мікросоціальної клітинки, тобто її соціальної реабілітації. У світлі європейського вибору України в курсі «Соціальна реабілітація» передбачається розроблення реабілітаційно-рекреаційних заходів у рамках взаємодії «лікар – реабілітолог» щодо сімейної соціальної реабілітації дітей і підлітків. Під час соціальних захворювань (втрати сенсу життя) з метою відновлення соціальних функцій, морального, психологічного та фізичного стану осіб і адаптації їх до безпечних соціальних й інших умов життєдіяльності необхідно відновлення рольових співвідношень у сім'ї [1].

Курс соціальної реабілітації дозволить майбутнім фахівцям з фізичного виховання і спорту навчитися розробляти нові методи та технології соціальної реабілітації у разі соціальних хвороб з метою їх зменшення у суспільстві та проводити соціально-психологічні тренінги, які забезпечать органічну взаємодію діяльності лікаря і реабілітолога, будуть сприяти відновленню фізичного і соціального здоров'я. Успішної соціалізації дитини з обмеженими фізичними можливостями сприяє гуманізація освіти, заснована на формуванні духовно багатой, моральної та освіченої особистості на основі загальнолюдських і особистісних цінностей за допомогою різноманітних практик [9; 10].

У програмі лікувально-реабілітаційного масажу розглядається масаж при захворюваннях опорно-рухового апарату, внутрішніх органів, серцево-судинної та нервової систем; різновиди апаратного масажу, вакуумний, кріомасаж й ін. види.

Існує думка, що масаж необхідно проводити в поєднанні з елементами навіювання. Адже щоб добитися позитивного ефекту від масажу, необхідно насамперед створити сприятливі передумови у відділах центральної нервової системи, що регулюють діяльність того чи іншого органу або системи. У цьому плані необхідно відзначити неабияку значущість психологічного фактору впливу масажу, вміле використання якого значно покращує ефект масажу, а часом і цілком визначає його результат. Так, у разі різних неврозів, проведення заспокійливого масажу при надмірному збудженні навряд чи буде ефективним без урахування і вміння психологічного впливу на пацієнта.

Вважаємо раціональними такі положення програм з фізичного виховання дітей з відхиленнями в стані здоров'я: застосування повітряних і сонячних ванн під час проведення всіх організаційних форм фізичного виховання; проведення вправ для розвантаження хребта, профілактики порушень постави в умовах навчальних закладів і вдома; проведення елементів міорелаксації та аутогенного тренування після закінчення заняття з фізкультури; застосування арома-, музикотерапії; самомасажу і акупунктури, елементів хатха-йоги, психо-коригувальних етюдів.

Під час підготовки фізичних реабілітологів, на думку Т. М. Бугери, виникають труднощі, зумовлені недостатньо розробленими міжпредметними зв'язками, а також відсутністю уніфікованої нормативно-правової бази навчання. На думку автора, недостатнім є досвід системи підвищення кваліфікації фахівців з фізичної реабілітації при їх безперервній освіті протягом усієї професійної життєдіяльності фізичного реабілітолога.

Найважливіше місце у вирішенні зазначених проблем має належати змінам навчального плану й перегляду навчальних програм, підвищенню професійного рівня професорсько-викладацького складу, пошуку й упровадженню в навчальний процес ефективних методик, новітніх освітніх технологій, переосмисленню ролі якісної освіти. Науково-педагогічний аспект засвоєння міждисциплінарної проблеми зумовлений навчальною потребою в розробленні дієвої моделі при підготовці висококваліфікованих фахівців – фізичних

реабілітологів. Усе це свідчить про те, що проблема оптимальної підготовки фахівців з фізичної реабілітації й перехід від їх високої кваліфікації до професійної компетентності потребує глибокого теоретичного й системного практичного осмислення й вирішення [4].

Реабілітаційна діяльність з дітьми з обмеженими можливостями в сучасних умовах вимагає від майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту, крім професійних навичок, прояву особистісних якостей, фізичних і психічних можливостей, ціннісних орієнтацій, отже, педагогічної майстерності. Фахівець з фізичного виховання спрямовує свою діяльність педагога на особистість дитини, тому має утверджувати словом і ділом найвищі духовні цінності, моральні норми поведінки й стосунків. Для дієвого співробітництва з вихованцями педагогу необхідна мобілізація інтелекту, волі, моральних зусиль, організаторського хисту та вміння оперування засобами формування моральних, інтелектуальних і духовних засад у дітей. Моральні зусилля – це щира любов до дітей, віра в їхні можливості та здібності, педагогічна справедливість, вимогливість, повага до вихованця – все, що становить основу професійної етики вчителя. Духовні засоби – основа його загальної та педагогічної культури.

Головними рисами майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту мають бути толерантність, чутливість до дитини як особистості, що формується. З нею тісно взаємодіють комунікативність (здатність легко налагоджувати контакти, викликати позитивні емоції у співрозмовника); професійна проникливість, пильність, інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину, її психологічний стан за зовнішніми ознаками; емоційна стабільність (володіння собою, самоконтроль); оптимістичне прогнозування (передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній); впливовість (здатність вплинути на психічний і моральний світ дітей у певному напрямі).

Емоції – найважливіший компонент ціннісних орієнтацій, найбільш глибоко характеризує їх зміст і сутність. Емоції мають властивість передаватися, що дуже важливо при заняттях фізкультурно-спортивною діяльністю [1; 2].

За словами Н. О. Белікової, вольові зусилля регулюють поведінку та діяльність особистості відповідно до поставлених цілей, прийнятих рішень. Вольова активність визначається силою мотиву: якщо я дуже хочу досягти мети, то буду проявляти і більш інтенсивне, і більш тривале вольове зусилля. Вольове зусилля спрямовується розумом, моральним почуттям, моральними переконаннями. Фізкультурно-спортивна діяльність розвиває вольові якості: наполегливість у досягненні мети, яка проявляється через терплячість, тобто прагнення досягти віддалену в часі мету, незважаючи на перешкоди і труднощі, що виникають; самовладання, під яким розуміють сміливість як здатність виконати завдання, незважаючи на почуття страху, що з'являється; стриманість (витримка) як здатність придушувати імпульсивні, малообмірковані, емоційні реакції; зібраність (зосередженість) як здатність концентрувати увагу на виконуваному завданні, незважаючи на всі перешкоди. До вольових якостей належать рішучість, яка характеризується мінімальним часом прийняття рішення у важливій для людини ситуації, ініціативність, що визначається взяттям на себе відповідальності за прийняте рішення [1].

Таким чином, ми вважаємо, що педагогічна діяльність є емоційно напруженою: вчитель часто зазнає істотних труднощів, пов'язаних з нездатністю оперативно приймати рішення у стресових ситуаціях. Отже, педагог має не припускатися грубих помилок і зберігати при цьому витримку, спокій. Педагогічна втомленість, надмірні витрати енергії послаблюють працездатність, спричиняють роздратованість, авторитаризм, конфлікти. Учитель повинен справляти не тільки педагогічний, а й оздоровлювальний (психотерапевтичний) вплив на дітей.

Особливе значення під час підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями має розвиток у студентів психологічних і комунікативних здібностей, виховання почуття поваги до професії фізичного реабілітолога, персональної відповідальності за самостійну діяльність, засвоєння моделі фахівця з фізичної реабілітації, для якого властива висока внутрішня культура та культура здоров'я.

Велике значення має розвиток у студентів творчого, дослідницького підходу до здоров'язбережувальної діяльності, набуття ними вмінь аналізувати результати своєї праці,

формування потреби в самоосвіті та самовихованні [2].

Ціннісні орієнтації майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту щодо реабілітаційної роботи з дітьми з обмеженими фізичними можливостями розглядаються як засоби, за допомогою яких диференціюють об'єкти фізичної культури за їх значущістю. Характер же спрямованості в самій діяльності часто залежить від того, який особистісний сенс має система тих чи інших цінностей, що визначає дієвість індивіда щодо тих об'єктів, заради яких ця діяльність здійснюється. Одні об'єкти можуть викликати емоційну (чуттєву), інші – пізнавальну, треті – поведінкову активність [2; 4; 5].

Підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до професійної діяльності як педагогічна проблема передбачає подолання труднощів, пов'язаних перш за все з отриманням освіти дітей з обмеженими фізичними можливостями, тобто адаптацію дітей з обмеженими фізичними можливостями у загальноосвітніх і спеціалізованих освітніх закладах. З метою забезпечення своєчасного, комплексного та неперервного реабілітаційного процесу, а також для запобігання погіршенню стану інвалідності, подолання її наслідків і посилення незалежності людей з обмеженими можливостями в розвитку в країні сформовано широку мережу спеціалізованих реабілітаційних установ.

Крім того, складається система нових спеціалізованих установ – реабілітаційних центрів, які дозволяють комплексно вирішувати проблему навчання дітей з обмеженими фізичними можливостями в загальноосвітніх і спеціалізованих навчальних закладах. Такий напрям державної політики потребує особливого підходу до підготовки та працевлаштування фахівців з фізичного виховання та спорту у реабілітаційних установах, спрямованих на забезпечення фізичної, трудової, навчальної та соціальної реабілітації дітей з обмеженими фізичними можливостями в розвитку, адаптації дітей з вадами розвитку у побутовій діяльності, їх соціалізації у колі своїх ровесників [8].

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасна вища освіта у питанні підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи потребує значних змін і модернізації, тобто потребує кваліфікованої підготовки фахівців такого напрямку.

Підготовка майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до професійної діяльності пов'язана з оволодінням *професійними знаннями* (спеціальні, методичні, психолого-педагогічні); *професійними вміннями* (дидактичні, організаційні, конструктивні, прогностичні, комунікативні); *професійними якостями* (ціннісні, здібності, риси характеру), необхідними для проведення реабілітаційної роботи з людьми з обмеженими фізичними можливостями в розвитку.

Для розвитку фізичної культури інвалідів потрібно постійно сприяти створенню спеціальних закладів фізкультурного спрямування; необхідна підготовка спеціальних кадрів, створення матеріально-технічної бази та виробництв з виготовлення спеціального спортивного інвентарю й устаткування, організація наукових досліджень.

Отже, основний напрям роботи підготовки майбутніх фахівців з фізичного виховання і спорту до реабілітаційної роботи стосується комплексних оздоровлювально-реабілітаційних технологій у лікувально-профілактичних, санаторно-курортних і спортивно-оздоровлювальних закладах.

У подальшому планується розроблення практичних рекомендацій, які полегшать і конкретизують професійну діяльність майбутніх фахівців з фізичної реабілітації.

Список використаних джерел

1. Беликова Н. О. Організація практичної підготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до здоров'язбережувальної діяльності. Освітологічний дискурс / Н. О. Беликова – 2014. – № 2 (6). – С. 12–21.
2. Беликова Н. О. Фізіологія людини : [методичні рекомендації для самопідготовки майбутніх фахівців з фізичної реабілітації до практичних занять] / Н. О. Беликова, С. Я. Индика. – Луцьк : РВВ ЛІРОЛ, 2010. – 116 с.
3. Бойчук Т. В. Актуальні проблеми професійної підготовки фахівців фізичної реабілітації / Т. В. Бойчук, О. С. Левандовський // Науково-практична конференція «Фізична та

фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітаційні СПА-технології», 29-30 квітня 2009 р. – м. Севастополь. Матеріали конф. – С. 11–12.

4. Бугеря Т. М. Міжпредметні зв'язки у навчанні професійно орієнтованим дисциплінам як засіб удосконалення фахової підготовки майбутніх фізичних реабілітологів / Т. М. Бугеря // Наукові праці. – Т. 75. – Вип. 62. Педагогічні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2007. – С. 141–145.

5. Железняк Ю. Д. Теория и методика обучения предмету «Физическая культура» : учебное пособие для вузов / Ю. Д. Железняк, В. М. Минбулатов. – М. : Академия, 2008. – 269 с.

6. Казакова С. М. Современное состояние подготовки и перспективы трудоустройств специалистов по физической реабилитации / С. М. Казакова, Е. А. Казаков // Научно-практична конференція «Фізична та фізіотерапевтична реабілітація. Реабілітація СПА-технології», 29-30 квітня 2009 р., м. Севастополь. Матеріали конф. – С. 36–37.

7. Кукса В. Переорієнтація професійної самосвідомості студента-фізреабілітолога / В. Кукса // Теорія і методика фіз. виховання і спорту. – 2002. – № 4. – С. 40–47.

8. Куц О. Нові технології та моделювання підготовки вчителів фізичної культури / О. Куц, І. Лапичак // Молода спортивна наука України : зб. наук. праць з галузі фізичної культури та спорту. Вип. 6: У 4-х т. – Львів : НВФ «Українські технології», 2002. – Т. 2. – С. 539–541.

9. Мальона С. Право - специфічний засіб управління фізичною культурою і спортом / С. Мальона // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 4. – С. 108–110.

10. Мартиненко В. В. Проблеми неперервної професійної підготовки фахівців фізичного виховання і спорту / В. В. Мартиненко // Педагогіка, психологія та мед.-біол. пробл. фіз. виховання і спорту. – 2006. – № 3. – С. 55–58.

11. Павлик О. Б. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх перекладачів до використання офіційно-ділового мовлення : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. Б. Павлик; Нац. акад. держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького. – Хмельниц., 2004. – 20 с.

12. Сущенко Л. П. Професійна підготовка майбутніх фахівців фізичного виховання та спорту (теоретико-методологічний аспект) : монографія / Людмила Петрівна Сущенко. – Запоріжжя : Запорізький державний університет, 2003. – 442 с.

Ю. А. Долинный

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПОДГОТОВКИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПО ФИЗИЧЕСКОМУ ВОСПИТАНИЮ И СПОРТУ К РЕАБИЛИТАЦИОННОЙ РАБОТЕ

В статье рассмотрены теоретические основы подготовки будущих специалистов физического воспитания и спорта к реабилитационной работе. Сделан обзор литературных источников, касающихся вопроса профессиональной подготовки будущих специалистов физического воспитания и спорта к реабилитационной работе. Обобщены современные научные данные о некоторых путях повышения эффективной коррекции физических недостатков здоровья инвалидов при применении разных упражнений.

Ключевые слова: оздоровительно-реабилитационные технологии, профессиональная подготовка, специалисты физического воспитания, физическая реабилитация, лица с ограничениями в развитии.

Yu. Dolynny

THEORETICAL BASES OF TRAINING INTENDING PHYSICAL TRAINING AND SPORT SPECIALISTS TO REHABILITATION WORK

The article considers theoretical bases of training intending physical education and sports specialists to rehabilitation work. An overview of the literature related to the issue of professional training of intending physical education and sports specialists to rehabilitation work is made. The article summarizes current scientific cases on some ways of improving effective correction of physical disabilities of disabled people health in applying different exercises.

Key words: rehabilitation technology, training, physical education specialists, physical rehabilitation, disabled people.